

28

Мабуть, відтоді, як людство зазіхнуло на освоєння космосу і він зазнав практики спілкування із землянами, а вони відчули його вражаючі можливості й уявили безмежні перспективи, виникла одна з галузей права – космічне право. Директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академік Юрій ШЕМШУЧЕНКО, член Міжнародної академії астронавтики люб'язно погодився відповісти на наші запитання з космічного права, найромантичнішої, як він каже, галузі юридичної науки.

Юрій ШЕМШУЧЕНКО: «До космічних воєн справа не дійшла»

Світлана ПИСАРЕНКО

Фото Ольги ПРОКОПЧУК.

– Юрію Сергійовичу, світова спільнота, керуючись низкою правових актів, зокрема Договором з космосу, Угодою про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах, її ще називають Угодою про Місяць, оголосила його загальним надбанням людства. Тож наскільки серйозно можна сприймати сертифікат на володіння ділянкою на Місяці або іменною зіркою? Кажуть, із «колекціонуванням» зірок якимось простіше...

– Реалії нашого життя не позбавлені парадоксів. До них належить і продаж ділянок місячної поверхні з видачею відповідного «сертифіката». Цю аферу наприкінці минулого століття організував американський бізнесмен Д. Хоуп через мережу

створеного ним так званого «Місячного посольства». За даними цієї структури, нині в різних країнах світу, зокрема й в Україні, вже «продано» понад 3 мільйони ділянок місячної поверхні здебільшого розміром один акр (0,4 га) кожний.

З правової точки зору, такий «розпродаж» не витримує жодної критики. Міжнародне космічне право відносить Місяць та інші небесні тіла до загальної спадщини людства. Це означає, що приватні особи не можуть розпоряджатися ними на свій розсуд. За Договором з космосу фізичні та юридичні особи можуть займатися космічною діяльністю тільки під контролем держави їхньої юрисдикції і за умови, що така діяльність не завдає шкоди інтересам інших держав.

А відповідно до Угоди про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах поверхня та надра Місяця «не можуть бути власністю будь-якої держави, міжнародної міжурядової чи неурядової організації, національної організації, неурядової установи чи будь-якої фізичної особи».

Отже, діяльність «Місячного посольства» з продажу ділянок по-

верхні Місяця та інших планет Сонячної системи суперечить нормам як міжнародного, так і національного космічного права і є такою, що не тягне юридичних наслідків, а відповідні «сертифікати» не мають юридичної сили. До «продажу» зірок далеких галактик справа не дійшла. Хоча в наш час усе може бути. Поки що ми маємо Український астрономічний каталог «Украстро», до якого вносять іменні космічні об'єкти на безоплатних засадах.

– Як, на вашу думку, чи вистачить, образно кажучи, зірок для всіх землян, якщо ані в національному, ані в міжнародному праві космічний простір не відділений від повітряного, тобто космічний за державами не закріплений, а повітряний – суверенний? Тобто чому космічні держави не погоджуються провести цю межу? І чим, на ваш погляд, це може загрожувати користувачам космічного та повітряного просторів?

– Зірок, звичайно, на всіх вистачить. А от що стосується юридичного розмежування повітряного й космічного просторів, то тут справді є проблема. Річ у тім, що повітряний

Біле, 7/2011 www.viche.info

і космічний простори мають різний правовий режим. Відповідно до Договору з космосу космічний простір є відкритим для дослідження й використання всіма державами. А на повітряний простір поширюється суверенітет відповідної держави. Отже, космічний об'єкт, запущений з території тієї чи іншої держави, виявляється у сфері дії національного повітряного, а потім – міжнародного космічного права. Різні правові режими діють і при приземленні космічного об'єкта.

У цьому зв'язку виникає питання про розмежування (делімітацію) повітряного й космічного просторів. Ігнорування цього питання може стати причиною колізій і конфліктів між державами та іншими суб'єктами космічної діяльності.

На жаль, міжнародне співтовариство вже понад 40 років не може домовитися про нормативно встановлену межу між повітряним і космічним просторами. Численні дискусії з цього питання в Комітеті ООН з космосу та його Юридичному підкомітеті нічого не дали.

Проблема ускладнюється тим, що чітко визначеної природної межі вказаних просторів не існує. Повітряний простір поступово переходить у космічний (міжпланетний) в екзосфері (понад 800 км над рівнем моря).

За цих умов діє звичаєва норма, яка ґрунтується на реальній практиці держав, згідно з якою суверенітет держави не поширюється на простір, що знаходиться вище від орбіти найнижчого першого штучного супутника Землі – 100±10 км над рівнем моря. На мій погляд, саме цю межу доцільно було б закріпити в міжнародному космічному праві, що сприятиме припиненню спорів і конфліктів між державами з приводу користування повітряним і космічним просторами.

– Однак проголосити свій суверенітет і навіть право власності щодо геостаціонарної орбіти намагається низка екваторіальних країн. Які, на ваш погляд, перспективи має Боготська декларація з огляду на те, що міжнародно-правовий статус геостаціонарної орбіти нині не визначений? І чи вдасться державі Україна, нарешті, втвпитися зі своїм супутником на геостаціонарну орбіту? Що це нам дасть?

– Геостаціонарна орбіта – це орбіта на висоті близько 36 тисяч кілометрів над екватором Землі. Вона має унікальні фізичні особливості, зумовлені дією гравітаційного поля Землі та деякими іншими чинниками. Головна з них полягає в тому, що добовий період обертання цієї орбіти дорівнює періодові обертання Землі. Завдяки цьому запущений на цю орбіту супутник немовби зави-

сає нерухомо над однією й тією самою точкою Землі. Це означає, що розміщеними на рівній відстані один від одного трьома штучними супутниками можна забезпечити стабільним радіозв'язком фактично всю земну кулю.

Але місткість геостаціонарної орбіти не безмежна. За підрахунками фахівців, для забезпечення безперешкодного радіозв'язку відстань між супутниками на геостаціонарній орбіті має бути не меншою як 2°. Це означає, що оптимальна кількість супутників на цій орбіті не повинна перевищувати 180. Утім, на сьогодні ця цифра є істотно більшою.

Міжнародно-правовий статус геостаціонарної орбіти нині чітко не визначений. За цих умов ряд екваторіальних країн ще у 70-х роках минулого століття заявляли про свій суверенітет на ділянки геостаціонарної орбіти над їхніми територіями. Роль лідера взяла на себе Колумбія. Тоді ж у столиці цієї країни підписали Боготську декларацію, за якою функціонування супутників зв'язку на геостаціонарній орбіті «повинно відповідати внутрішньому праву цих держав».

Геостаціонарна орбіта є невід'ємною частиною космічного простору в цілому, й на неї поширюється статус останнього. Йдеться, зокрема, про свободу дослідження та використання геостаціонарної орбіти. З цих причин Боготська декларація не відповідає нормам і принципам міжнародного права.

Що стосується України, то для її супутника є місце на геостаціонарній орбіті. Залишається тільки чекати, коли ми запустимо відповідний супутник на цю орбіту. Нині ми орендуємо супутники телезв'язку в інших країн (Росія, Ізраїль).

– Чи можуть, Юрію Сергійовичу, фізичні особи бути власниками таких супутників? Яка їхня відповідальність за використання геостаціонарної орбіти й чи відрізняється вона від відповідальності держав?

– Основною міжнародною інституцією, що займається розподілом орбітальних ресурсів між державами, є Міжнародний союз електрозв'язку (спеціалізована установа ООН). Його діяльність регулюється регламентом радіозв'язку (2004 р.). Після виділення союзом відповідних радіочастот на геостаціонарній орбіті кожна держава безпосередньо користується ними або може надати їх у користування як державним, так і приватним структурам. В умовах комерціалізації космічної діяльності досить багато приватних осіб і корпорацій мають свої позиції на геостаціонарній орбіті. Дедалі більше посилюється в цій справі й роль транснаціо-

нальних корпорацій, а також міжнародних спеціалізованих організацій зв'язку (ЄВТЕЛСАТ, ІНМАРСАТ, ІНТЕЛСАТ тощо), які стали фактичними власниками супутникових систем зв'язку.

Юридична відповідальність як фізичних, так і юридичних осіб у галузі використання геостаціонарної орбіти регулюється Конвенцією про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами. Документ набрав чинності з 1 вересня 1972 року. Крім того, міжнародний союз електрозв'язку може позбавити державу виділеної їй позиції на геостаціонарній орбіті в разі порушення умов користування нею.

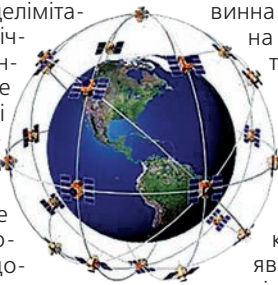
– Коли йдеться про заборону використання в космосі зброю масового знищення, які аргументи наводять космічні держави не на користь заборони використання космосу для будь-якої зброї, а також ядерної енергії?

– Космос традиційно використовували не тільки в мирних, а й військових цілях. Щоправда, до «космічних воєн» справа поки що не дійшла. Але загроза залишається. У цьому зв'язку варто звернути увагу на те, що Договір з космосу забороняє розміщення в космічному просторі лише зброї масового знищення. Заборона, проте, не стосується звичайних видів зброї, хоч останні досягли такого рівня потужності, що становлять глобальну небезпеку для людства. Назріло, отже, питання про доцільність укладання багатостороннього договору про повну демілітаризацію космічного простору.

У міжнародно-правовому порядку заборонено розміщувати ядерну зброю в космосі. Складнішим є питання про використання ядерних установок із метою вивчення космічного простору. Саме з цими установками пов'язані майбутні міжпланетні польоти. Тож питання полягає не у відмові від використання цих установок як таких, а в забезпеченні їхньої максимально безпечної експлуатації в мирних цілях і на засадах міжнародного співробітництва.

– Юрію Сергійовичу, наша держава, на жаль, лише частково є космічною: виготовляємо ракетноносії, на замовлення – супутники зв'язку, беремо участь у проєктах із запуску ракет спільно з іншими країнами. Не готуємо космонавтів, однак маємо охочих стати космічними туристами. Що необхідно зробити в Україні, щоб космічна галузь стала розвинутою? Чи може вона бути приватним сектором?

– Тут слід сказати, що потенційно Україна нині володіє практично повним циклом розробки, випробувань, запуску та експлуатації космічних засобів, а також отримання й обробки інформації. Наша держава посідає високі місця у світових рейтингах космічно-

го потенціалу, кількості космічних запусків, участі в діяльності міжнародних організацій, які займаються дослідженням і використанням космічного простору.

Але реально найбільші успіхи ми маємо у виготовленні ракетно-космічної продукції, зокрема на базі ДП «КБ «Південне» ім. М. Янгеля» та ДП ВО «Південмаш» (Дніпропетровськ). Україні не під силу мати замкнену в усіх елементах систему дослідження й використання космічного простору. Ці питання простіше вирішувати на заходах міжнародного співробітництва, що, зокрема, робиться різними країнами в рамках Європейського космічного агентства.

Космічна діяльність є не тільки технічно складною, а й високовитратною. 2007 року, наприклад, на космічні програми у світі було витрачено 250 мільярдів доларів США. Бюджет НАСА на 2011 рік становить близько 19 мільярдів доларів. Наші асигнування на космічні цілі не йдуть у жодне порівняння з американськими, китайськими, російськими тощо. За цих обставин актуальним є питання про залучення приватних інвестицій до космічної діяльності, формування ринку космічних послуг в Україні. У цьому ж зв'язку доцільно внести зміни й доповнення до Закону України «Про космічну діяльність», спрямовані на стимулювання комерційної активності в космосі.

– **Юрію Сергійовичу, навіть з окреслених у нашій розмові проблем космічного права**

стає зрозумілим, що розвиток юридичної космічної науки має величезні перспективи. Безумовно, і сама космічна галузь дедалі гостріше потребуватиме фахівців-юристів, і для їхньої підготовки необхідні знавці космічного права, юридичної космічної науки. Ви завершуйте роботу над підручником з курсу космічного права. Як нині готують фахівців, яка є для цього наукова база?

– За радянських часів юридична космічна наука обмежувалася головним чином Москвою. В Україні не готували відповідних фахівців і не видавали наукової літератури з проблем космічного права.

Зміни на краще сталися після утворення в 1998 році Міжнародного центру космічного права в системі НАН. Він став базовою в країні науковою установою з дослідження проблем міжнародного та національного космічного права. У рамках центру захищено кілька кандидатських дисертацій, видано перші монографії та збірники з космічного права, побачив світ унікальний чотири томник «Космічне законодавство країн світу», перекладений англійською мовою. Немає сумніву в тому, що подальший розвиток науки космічного права сприятиме практичному розв'язанню проблем освоєння та використання космічного простору як на міжнародному, так і національному рівнях.

– **Дякую, Юрію Сергійовичу, за розмову.**

30

Дати 12

квітня

1961

ООН проголосила 12 квітня Міжнародним днем польоту людини в космос

12 квітня 1961 року перший у світі космічний політ здійснив Юрій Гагарін – радянський громадянин. Ця історична подія відкрила шлях для дослідження космічного простору.

Генеральна Асамблея ООН своєю резолюцією проголосила цей день Міжнародним днем польоту людини в космос. Пам'ятну дату встановлено на честь п'ятдесятої річниці першого польоту людини в космос, яку відзначатимуть 2011 року.

У документі висловлено глибоке переконання у спільній зацікавленості людства в сприяттні дослідженню та використанні космічного простору, що є надбанням усього людства, в мирних цілях, у розширенні масштабів цієї діяльності та спрямуванні зусиль на забезпечення всіма державами можливості користуватися пов'язаними з цим вигодами.

Обкладинка щотижневика «TIME» 21 квітня 1961 року

Дати 12

квітня

1981

12 квітня 1981 року – США запустили у космос перший транспортний корабель багаторазового використання «Колумбія» за програмою «Спейс шаттл», покликаною забезпечити постійний зв'язок між Землею і космосом. Програма являла собою комплекс, до складу якого входили власне космічний корабель, наземна інфраструктура, засоби зв'язку, підготовка екіпажів, організація доставки вантажів та планування польотів. Система «Спейс шаттл» повинна була стати елементом проекту, який включав би космічні станції, автоматичні міжпланетні зонди і, врешті-решт, пілотований політ на Марс.

Уперше шаттл пілотовали всього два астронавти – Джон Янг та Роберт Кріппен. Єдиним корисним навантаженням корабля була система реєстрації польотних даних, що складалася з безлічі датчиків і вимірювальних приладів, які записували температуру, тиск і значення прискорення в різних точках шаттла під час старту, виходу на навколосезну орбіту, польоту по орбіті, сходу з орбіти і приземлення. В якості атмосфери в кабіні «Колумбії» була використана повітряна суміш, що складалася з кисню (21%) і азоту (79%).

Стеження за польотом шаттла забезпечували 18 наземних станцій. «Колумбія» успішно приземлилася 14 квітня, проте обшивка корабля містила чимало ушкоджень.

Після цього шаттл здійснив ще 26 польотів. Повертаючись із останньої, 28-ї, експедиції 1 лютого 2003 року при швидкості 20 000 км/год шаттл «Колумбія» зазнав аварії над американським штатом Техас на висоті 63 км над Землею. Сім членів екіпажу загинули. Причиною катастрофи незалежна експертна комісія NASA визначила відрив шматка ізоляційної обшивки, який пробив термоізоляцію на лівому крилі корабля. Подібні відриви регулярно відбувалися і раніше, проте NASA не звертало на них достатньої уваги, адже раніше це жодного разу не закінчувалося загибеллю шаттла.

Ю. Ц.